

De Oude Ley

Jaargang 40
2018 nr. 4

KNNV
vereniging
voor veldbiologie
afdeling Tilburg

Colofon

De Oude Ley is het blad van de KNNV-afdeling Tilburg en wordt toegezonden aan alle leden. Bovendien ontvangen de leden het landelijke KNNV-blad 'Natura'.

Redactie

Redactie : Rob Vereijken, Alie Stofberg en Theo Peeters.

Opmaak : Berry Staps.

Omslag : Foto Bart Horvers, Vormgeving Joost Horvers

Redactieadres: Pironstraat 7, 5041 GJ Tilburg, rob.vereijken@planet.nl

Tekst het liefst in een word-bestand; foto's, illustraties en kaartjes graag als bijlage meesturen.

Kopijdata voor de Oude Ley: 21 februari, 21 mei, 21 augustus, 21 november.

ISSN: 1 381 – 852X | Oplage: 250 exemplaren.

Bestuur KNNV-afdeling Tilburg:

Voorzitter: vacature

Secretaris: Marie-Cécile van de Wiel

Veldhovenring 27

5041 BA Tilburg

013 – 5436541 | secretaris@tilburg.knnv.nl

Penningmeester: Huub Claessen

Postbus 169

5050 AD Goirle

06 – 24633736 | penningmeester@tilburg.knnv.nl

Excursies: Stella Wesel

Gluckstraat 41

5011 VE Tilburg

06 – 27055446 | swesel287@gmail.com

Bestuurslid: Frans van den Heuvel

Atjehstraat 3

5014 BK Tilburg

06 – 17865364 | f.g.vdnheuvel@uvt.nl

Coördinatoren van commissies en website

Excursiecommissie Stella Wesel

Cursuscommissie KNNV/IVN Marie-Cécile van de Wiel

Digitale media Marlieke van Woerkom

Website www.knnv.nl/tilburg

Facebook <https://www.facebook.com/KNNVTilburg/>

Twitter <https://twitter.com/knnvtilburg>

Coördinatoren van de werkgroepen:

Dongevallei:	Guido Stooker 06 – 12215643 gstooker@live.nl
Foto's:	Marcelle Leoné 013 – 4557220 leone@home.nl
Geologie:	Hans Zaaier 0411 – 623014 hzaaijer@kpnplanet.nl
Insecten:	Theo Peeters 013 – 4560116 ptheo@xs4all.nl
Kaaistoep:	Jaap van Kemenade 06 – 53941104 jaap.van.kemenade@twm.nl
Mossen:	Maarten Mandos 013 – 5050930 mmandos@xs4all.nl
Paddenstoelen en korstmossen:	José Langens 06 – 27042960 jmlangens@gmail.com
Plaggen:	Berry Staps 013 – 5347070 plaggroep-knnv-tilburg@hotmail.nl
Planten:	Loes van Gorp 013 – 5423672 loesvangorp@gmail.com
Stadsnatuur:	Rob Vereijken 013 – 5438841 rob.vereeijken@planet.nl
Vogels:	Ben Akkermans 013 – 5362107 b.a.r.akkermans@planet.nl
Zoogdieren:	Erik Korsten 013 – 5440376 erikkorsten@gmail.com

Contributie:

Gewone leden	: € 30,00
Huisgenootleden	: € 12,50
Jongeren tot 25 jaar	: € 15,00
Buurleden (leden die al lid zijn van een andere afdeling)	: € 12,50
Abonnement Oude Ley	: € 15,00

Ledenadministratie:

Marie-Cécile van de Wiel
Veldhovenring 27, 5041 BA Tilburg
013 – 5436541 | secretaris@tilburg.knnv.nl
Rekeningnummer van de afdeling:
NL03 TRIO 0390 2533 91 t.n.v. KNNV-afd. Tilburg
Opzegging van het lidmaatschap vóór 1 november bij de secretaris.

De Oude Ley 2018, nr. 4

KNNV-nieuws	2
Agenda	4
De Roodborsttapuit in het Noorderbos	13
Enorme diversiteit aan planten in de stad	17
Zomermaaien op de Regte Heide	21
Zwavelzwam trotseert droogte	25
Museumnieuws	27
Witte gij ut?	29
IVN-wandelingen	32

Huismus- dakpannen geplaatst

In Oude Ley nummer 2 heeft u gelezen over de opdracht, die we als KNNV van de gemeente Tilburg kregen, om ± 80 huismussen-dakpannen te plaatsen. Het ging alleen om het dakpantype kruispan. Deze ligt vooral op de huizen van vóór 1920. Eind mei werd een persbericht verstuurd naar Brabants Dagblad en Tilburgse Koerier.

Ook Omroep Brabant radio en tv besteedde aandacht aan deze mogelijkheid om nestgelegenheid te creëren voor de Huismus. Ruim 340 mensen reageerden op de oproep. Zelfs de gemeenten Oss en Den Bosch zochten contact. Begin juli hebben drie KNNV-leden de adressen per fiets geschouwd. Veel daken hadden geen kruispannen, ze waren gesitueerd op het zuiden, te hoog, enz. Uiteindelijk zijn 24 adressen geselecteerd om de pannen te plaatsen. De bewoners waren allemaal enthousiast dat ze in aanmerking kwamen voor deze actie. Op 13 augustus zijn de eerste pannen gelegd. Het was nog een hele klus om de planning rond te krijgen: mensen waren nog op vakantie, aan het werk, enz. Op 14 augustus en 3 september de overige pannen gelegd. Uiteindelijk zijn 83 pannen geplaatst. Gekozen is voor Franse pannen, de pannen liggen daar op het onderste, meest steile gedeelte van het dak (zie foto). Gemiddeld zijn er 3-4 pannen per adres gelegd, alle locaties zijn gefotografeerd en aan de bewoners is gevraagd door te geven als de Huismus het nieuwe onderkomen heeft gevonden. Vanuit de KNNV wordt in 2019 en 2020 per mail gevraagd of er resultaat te melden is. De KNNV-afdeling Tilburg wil graag in overleg met de gemeente de mogelijkheden voor een vervolproject bekijken. De Huismus verdient onze hulp!

Nestpannen op dak (foto Marie-Cécile van de Wiel)

**Foto-
tentoonstelling
'De Utrecht'**

De Werkgroep natuurfotografie van onze afdeling heeft veel foto's gemaakt in Landgoed de Utrecht. Tot in december is een selectie daarvan tentoongesteld in Loon op Zand. Landgoed De Utrecht is gelegen in de Brabantse Kempen en strekt zich uit over de gemeenten Hilvarenbeek en Reusel de Mierden. Aan de westzijde wordt het landgoed begrensd door België. Opvallend is de architectuur van de gebouwen op het landgoed. Karakteristieke voorbeelden zijn de brandtoren en de woningen aan de rijksweg N269. In 1899 startte de Levensverzekeringmaatschappij De Utrecht een groot ontginningsproject als geldbelegging. De huidige eigenaar is de verzekeringsmaatschappij A.S.R. Het landgoed is zeldzaam in z'n soort vanwege de schaal van de ontginningswerkzaamheden én de grote omvang. De totale omvang is 2.485 hectare en omvat ca. 1.600 ha bos, 600 ha landbouwgrond, 200 ha heide en 100 ha overig (golfbaan, wegen, water en erven). Meer informatie over het landgoed is op de website www.landgoeddeutrecht.com te vinden. In grote lijnen bestaat de natuur op het landgoed uit landgoedbossen met beuken en eiken, de Mispeleindsche heide met de vennen Flaes en Goor, de Moerbleek en Broekeling met vennen, poelen en natte heide, het arboretum Arnoldspark, de Reusel in zijn beekdal meanderend door oud eikenbos en de Hoogeindsche beek met grote gagelstruwelen in een moerassige laagte en twee vennen. Daarnaast is er ook productiebos van voornamelijk naaldhout. Zo'n variatie aan natuur levert een ongekend rijke plantenvariatie en bijzondere levensgemeenschappen op. Voor de leden van onze natuurfotowerkgroep bood het landgoed voldoende inspiratie en onderwerpen om prachtige foto's te kunnen maken. Een aantal hiervan wordt tot half december in een expositie getoond. Het adres is Residentie Molenwijck, Molenwijck 1 in Loon op Zand. De expositie is vrij toegankelijk, met het vriendelijke verzoek rekening te houden met de bewoners van deze instelling.

Levendbarende hagedissen (foto Mary Gielen)

Meedoen- regeling

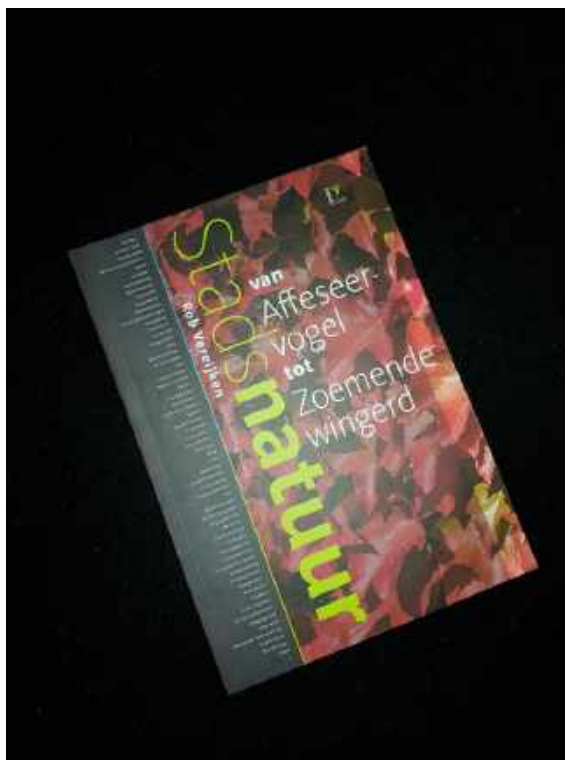
In de gemeente Tilburg krijgen inwoners, die het niet zo breed hebben, ondersteuning van de gemeente om toch deel te nemen aan activiteiten in de stad. Hierbij kunt u denken aan het lidmaatschap van de voetbalvereniging, de bibliotheek, enz.

Sinds 3 september is ook het lidmaatschap van de KNNV-afd. Tilburg in het aanbod opgenomen. Dat betekent dat leden, die hun lidmaatschap liever uit hun budget van de Meedoeregeling willen betalen, contact kunnen opnemen met het secretariaat:

✉ secretaris@tilburg.knnv.nl of bel even ☎ 013 – 5436541. Het aanbod kan in de toekomst nog worden uitgebreid door bijvoorbeeld het toevoegen van cursussen.

Boek Stadsnatuur

Zoals u weet is in november 2016 het boek 'Stadsnatuur' uitgegeven door onze afdeling. Binnenkort komen de feestdagen er weer aan en misschien zoekt u nog een leuk cadeautje. Er zijn nog boeken Stadsnatuur te koop bij verschillende boekhandels, bij het natuurmuseum, maar ook bij de secretaris: ✉ secretaris@tilburg.knnv.nl. Het boek is een bundeling van zo'n 120 verhalen over de natuur dicht bij huis in stad en dorp. De prijs is slechts € 13,00.

Boek stadsnatuur (foto Berry Staps)

Agenda

Datum	Onderwerp
6 oktober	Wandeling Kelsdonk
9 oktober	Lezing 'De symboliek van uilen'
12 oktober	Paddenstoelenwandeling Ooijevaarsnest en Halve Maan
13 oktober	Excursie Landgoed Gorp en Roovert
16 oktober	Lezing 'Migratie van de Brandgans'
20 oktober	Excursie naar de Oostwaard (Biesbosch)
28 oktober	Paddenstoelenwandeling Landgoed de Wamberg
9 november	Vrijdagwandeling Den Rooy (Hoogstraten)
13 november	Lezing 'De zon, zegen of vloek?'
17 november	Wandeling over de Oude Buisse Heide
24 november	Excursie naar het Pompveld
2 december	Excursiedag Maasvlakte
11 december	Lezing 'Invasieve exoten'
14 december	Vrijdagwandeling door De Heinis
18 december	Presentatie 'Noord Griekenland'
22 december	Klimaatwandeling Oisterwijkse bossen
6 januari	Midwinterwandeling langs de Mark en door de Kogelvanger

Toelichting op de agenda

KNNV-excursies en -avonden zijn in principe bestemd voor KNNV-leden. Wilt u deelnemen maar bent u geen lid, neem dan contact op met het secretariaat (☎ 013 - 5436541). De vertrekpunten naar de excursieterreinen zijn in de buurt van de betreffende uitvalswegen uit

Tilburg. Er is voldoende parkeergelegenheid voor auto of fiets, zodat we met een minimum aantal auto's verder rijden naar het excursiedoel. Voor de autoritten adviseren wij een onkostenvergoeding van € 0,20 per kilometer. Dit evenredig verdeeld over het aantal meerrijders. En neem bijvoorbeeld voor de heen- en terugreis altijd een paar droge schoenen mee, zodat de chauffeur van de auto niet met een vervuild auto interieur blijft zitten na de rit. Het is verder gewenst mee te nemen: verrekijker, loep en bij langere excursies eten en drinken. Bij een aantal excursies is aanmelden vooraf noodzakelijk. Soms in verband met vervoer of voor een afspraak met een terreinbeheerder of een andere reden. Doe dit dan ook, tijdig, voor de vermelde datum, zodat de excursieleider hiermee ook tijdig is geïnformeerd. Bij extreem slecht weer kan de excursieleid(st)er besluiten de excursie niet door te laten gaan. Bel bij twijfel de excursieleid(st)er. Ook voor nadere informatie kunt u bij hem/haar terecht. Alle andere activiteiten zijn voor iedereen toegankelijk. Heeft u wensen om eens naar een bepaald gebied te gaan, of andere ideeën, laat het ons a.u.b. weten, zodat wij deze wensen in ons programma kunnen opnemen. Hopelijk tot ziens op een van onze excursies.

6 oktober Zaterdag

Onderwerp	Wandeling Kelsdonk
Tijd	9.00 - 13.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Opgeven vóór donderdag 4 oktober (wel of geen auto beschikbaar) i.v.m. vervoer bij Johan van Laerhoven (✉thesnowfox@outlook.com of ☎ 06-33737970). De lengte van de route bedraagt zo'n 5 km.
Omschrijving	De Kelsdonk is een natuurreservaat van ca 250 ha gelegen ten noorden van Etten Leur. Deze voormalige waterbergingsboezem is in 2017 voorzien van een vernieuwd wandelpad met een stukje vlonder en een viertal bruggetjes. Het pad vormt een afwisselende route langs sloten en moerassig dicht struikgewas. Uniek aan dit gebied is dat het sinds 1300 dezelfde perceelstructuur kent! Doordat er zich nogal wat kwelrijk water in het gebied bevindt, is het verstandig om laarzen aan te trekken. Door de variatie in open en gesloten stukken, in combinatie met de waterkwaliteit, is het gebied rijk aan flora en fauna. Ga mee en laat je verrassen.

9 oktober Dinsdag

Onderwerp	Lezing 'De symboliek van uilen'
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Lezing door	Thijs Caspers
Omschrijving	De totale titel van deze lezing is: De symboliek van uilen (of de onderdrukte vrouwelijke kant van onze cultuur). Een vergezochte titel? Beslist niet! Uilen zijn moeilijk te plaatsen vogels. Tot ver in de 19e eeuw werden ze ondergebracht bij de (dag)roofvogels, de huidige taxonomen weten dat ze veel dichterbij de Koekoek, Hop of IJsvogel staan. De laatste 2000 jaar stonden uilen in het teken van vervolging. Gaan we verder terug in de tijd dan zien we een veel positievere benadering van uilen. En trouwens ook van vrouwen...we zullen zien dat ze bijzonder veel gemeen hebben.

12 oktober Vrijdag

Onderwerp	Paddenstoelenwandeling Ooijevaarsnest en Halve Maan
Tijd	9.00 - 13.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contract	Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉swesel287@gmail.com).
Omschrijving	Het Ooijevaarsnest bestaat uit percelen Grove den, doorsneden door mooie loofhoutlanen en het bevat diverse idyllische bosweijtjes. Aan de westzijde gaat het over in het beekdal van de Oude Leij, dat is heringericht. Tijdens de wandeling komen we ook bij de Halve Maan, een voedselarm ven met veenmos en zonnedauw.

13 oktober Zaterdag

Onderwerp	Excursie Landgoed Gorp en Rovert
Tijd	9.45 - ± 16.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg. Voor degenen die direct naar de startplaats van de excursie willen gaan: 10.00 uur bij Natuurpoort 'De Rooverische Leij'.
Contact	Varno Morseld (☎ 013-5347801 of ✉ vmorseld@wxs.nl).
Omschrijving	De KNNV-afdeling Tilburg en het Natuurpunt-Turnhoutsekempen zijn een samenwerking aangegaan om eenmaal per jaar een natuurgebied in hun omgeving te tonen aan elkaars leden. De Belgen toonden ons op zondag 19 augustus de Gewestbossen van Ravels. Dit najaar laten wij hen een natuurparel in onze omgeving zien, nl. het landgoed Gorp en Rovert. Jan Gerartsen van Gorp, omschreef dit gebied indertijd als het Aards Paradijs. Na een bak koffie bij het vertrekpunt zullen we rond 10.15 uur op pad gaan. Er zal natuurlijk ook veel aandacht besteedt worden aan de rijke paddenstoelflora.

16 oktober Dinsdag

Onderwerp	Lezing 'Migratie van de Brandgans'
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Lezing door	Stefan Sand
Omschrijving	Stefan Sand verzorgt een lezing over de spectaculaire reis van de Brandgans vanuit Nederland naar Noord-Rusland. Hij vertoont zijn gefilmde verslag van zijn drie maanden verblijf in Rusland.

20 oktober Zaterdag

Onderwerp	Excursie naar de Oostwaard (Biesbosch)
Tijd	9.00 - 14.30 uur
Locatie/Vertrek	Wagnerplein, Tilburg, verzamelen voor ingang zwembad de Drieburcht.
Contact	In verband met vervoer opgeven bij Pieter Müller (☎ 013-4678438 of ✉ pmueller@xs4all.nl). Lengte wandeling 7-8 km.
Omschrijving	In de Oostwaard van de Biesbosch is een wandelpad uitgezet langs boerenakkers en dwars door karakteristieke grienden. Boeren hebben medewerking verleend om de wandelaar kennis te laten maken met de landbouw door openstelling van akkerranden. Hierdoor worden unieke stukjes natuur zichtbaar die voorheen niet bereikbaar waren. Op het gebied van flora en fauna is veel te zien. In de slootkanten nestelen IJsvogels. Veelvuldig komt de Buizerd, kiekendief, Wespandief en diverse valkensoorten voor. Ook zien we primaire waterkeringen van na de watersnoodramp in 1953.

28 oktober Zondag

Onderwerp	Paddenstoelenwandeling landgoed de Wamberg
Tijd	8.45 - 13.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk Doornbossestraat, Tilburg. Voor wie meteen naar de startlocatie wil gaan neemt de volgende route. Vanaf A59, afslag 48 Rosmalen, richting Berlicum, bij 1e stoplicht links. Hierna de 2e afslag rechts. Om 9.30 uur start de wandeling.
Contact	Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ swesel287@gmail.com).
Omschrijving	Landgoed de Wamberg ligt ingeklemd tussen het dal van de Grote Wetering en dat van de Aa. Men had er vaak last van hoog water. Ook nu nog staan sommige graslanden geregeld blank. Het landgoed wordt doorsneden door de Wambergse Beek en de Loopgraaf. De van oorsprong woeste gronden werden ontgonnen om de nabijgelegen stad 's-Hertogenbosch van voedsel te kunnen voorzien. Zo ontstond een agrarisch landschap met akkers, weilanden en prachtige boerderijen. Dijkjes moesten het water weren. Op de terreingrenzen groeide hakhout en langs de zandpaden verrezen eiken. De beplanting verradt de geschiedenis van de Wamberg. We ontdekken oude bomen uit verre streken. Ze zijn wellicht ontsproten uit zaden die de toenmalige eigenaar Van Lanschot verkreeg via zijn handelsconnecties. Daarnaast zien we ook inheemse struiken, zoals braam en vlier. Willie Bruninx, lid van de paddenstoelenwerkgroep, leidt ons rond over de Wamberg en natuurlijk ligt de nadruk op de paddenstoelen die we daar gaan aantreffen.

9 november Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling Den Rooy (Hoogstraten)
Tijd	9.00 - 12.30 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Pieter Müller (☎ 013-4678438 of ✉ pmueller@xs4all.nl).
Omschrijving	Het natuurgebied bestaat uit relicten van hoogveen en bossen en is nog vrij intact. Het vormt een belangrijke verbinding tussen grote natuurgebieden in België en Nederland. Het gebied werd in 2014 aangekocht door Natuurpunt. In Den Rooy komen onder andere Dalkruid, Gewone salomonszegel, Zwarte bes, Dotterbloem, Gagel, Veenpluis en Dopheide voor. Verder komt er een populatie van het Bont dikkopje voor alsook verscheidene grote bosmierenkoepels en de Zwarte specht. De Levendbarende hagedis voelt zich hier nog thuis, evenals de in de strooisellaag levende Hazelworm.

13 november Dinsdag

Onderwerp	Lezing 'De zon, zegen of vloek?'
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Lezing door	Ton Spaninks
Omschrijving	Een verhaal over zonneactiviteit, de dreiging die daarvan uitgaat en modern zonne-onderzoek. De zon voorziet ons dagelijks van noodzakelijke energie in de vorm van warmte en straling, maar is echter niet altijd even vriendelijk. De zonneactiviteit kan extreme vormen aannemen, waardoor onze moderne beschaving in gevaar komt. Gelukkig vond het Carrington-event (de zonnestorm van 1859) plaats in een maatschappij waarin de technologie veel minder vergevorderd was. Wat als er nu zo'n uitbarsting plaats zou vinden?

17 november Zaterdag

Onderwerp	Wandeling over de Oude Buisse Heide
Tijd	9.00 - 14.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ swesel287@gmail.com).
Omschrijving	In 1945 schonk schrijfster en politica Henriëtte Roland Holst dit bijzondere landgoed met de herenkamer en het atelier aan Natuurmonumenten. Ze bracht hier jarenlang de zomer door en schreef er de meeste van haar werken. Het landgoed was haar inspiratiebron. Natuurmonumenten onderhoudt dit landgoed, onder andere door het bos meer gevarieerd te maken, door vennen te schonen en heide te plaggen. Dat heeft al resultaat opgeleverd. De Veenpluis Klokjesgentiaan, Snavelbies, en Zonedauw treft men hier weer aan.

24 november Zaterdag

Onderwerp	Excursie naar het Pompveld
Tijd	9.00 - 14.30 uur
Locatie/Vertrek	Wagnerplein Tilburg, voor de ingang van zwembad de Drieburcht.
Contact	In verband met vervoer opgeven bij Pieter Mueller (☎ 0134678438 of ✉ pmueller@xs4all.nl).
Omschrijving	Begin jaren 1960 vond in het Land van Heusden en Altena een ingrijpende ruilverkaveling plaats. De streek werd grotendeels gladgestreken, maar één poldertje ontsprong de dans: het Pompveld. Het Pompveld is een op zichzelf staand gebied, geheel omsloten door kades. Omdat het hoger ligt dan de omgeving malen windmolentjes water van buiten naar binnen. Anders zou het Pompveld verdrogen. Je vindt er een nog steeds functionerende eendenkooi. Er leven veel soorten vogels, zoals de Blauwborst, de Putter en de Bosrietzanger, maar ook de Buizerd en de Havik.

2 december Zondag

Onderwerp	Excursiedag Maasvlakte
Tijd	8.30 - hele dag
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Opgeven voor 30 november (wel of geen auto) i.v.m. vervoer bij Johan van Laerhoven (✉ thesnowfox@outlook.com of ☎ 06-33737970).
Omschrijving	De Maasvlakte is de laatste jaren fors uitgebreid om de logistieke functie van Rotterdam nog meer te laten floreren. Met de uitbreiding kwam de natuur in deze van oudsher prachtige plek nog meer onder druk te staan. Toch blijft het gebied meer als de moeite waard om te bezoeken. We zullen meerdere locaties op de Maasvlakte bezoeken. Denk daarbij aan de vogelvallei, vuurtorenvlakte/stuifdijk, Westplaat en het Oostvoornse meer. Afhankelijk van de tijd lopen we misschien ook nog een stukje door het Oostvoorne's duin.

11 december Dinsdag

Onderwerp	Lezing 'Invasieve exoten'
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Lezing door	Wilfred Reinhold
Omschrijving	Invasieve exoten zijn dieren en planten die door menselijk toedoen in een nieuw gebied terecht komen en daar schade kunnen veroorzaken. Voorbeelden zijn de Japanse duizendknoop, Reuzenberenklauw, Amerikaanse rode rivierkreeft, Pallas' eekhoorn en Tijgermug. Wilfred Reinhold is voorzitter van het platform <i>Stop invasieve exoten</i> . Hij besteedt de nodige aandacht aan de problemen die invasieve exoten kunnen veroorzaken voor o.a. natuur, gezondheid, waterbeheer en landbouw. Tevens gaat hij in op mogelijkheden voor preventie en beheer. Daarbij kunnen ook burgers een belangrijke rol spelen.

14 december Vrijdag

Onderwerp	Vrijdagwandeling door De Heinis
Tijd	9.00 - 14.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk / Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ swesel287@gmail.com)
Omschrijving	Het natuurgebied De Heinis is een verscholen pareltje tussen de bebouwing van de stad 's Hertogenbosch en Rosmalen en is 28 ha groot. De Hervense dijk werd al in de veertiende eeuw opgeworpen om 's Hertogenbosch te beschermen tegen hoge waterstanden van de Maas. Dat de strijd tegen het water niet altijd even succesvol

verliep, blijkt uit de vele wielen onder aan de dijk. Door de ligging op een overgangszone van zandgrond naar rivierklei is de bodem gemengd en de floristische samenstelling afwisselend. Men treft hier o.a. Hazenpootje, Blauwe knoop, Moerasandoorn, Kattedoorn, Groot kaasjeskruid en Grote pimpernel aan. De graslanden grenzend aan de wielen worden beweid.

18 december Dinsdag

Onderwerp	Presentatie 'Noord-Griekenland'
Tijd	20.00 uur
Locatie	Natuurmuseum Brabant, Spoorlaan 434, Tilburg.
Omschrijving	Leo van Zeeland, Peter van den Dries, Jan van Laarhoven en Ben Akkermans maakten eind april 2018 een reis van 10 dagen naar het Kerkinimeer, de Evrosdelta, het Dadiawoud en de Nestosdelta in Noord-Griekenland. Op deze avond doen zij verslag over hun reis. Het Kerkinimeer is bekend door zijn grote aantallen Kroeskop-pelikanen maar ook tientallen andere soorten watervogels waren hier in grote getale aanwezig. De Evrosdelta blijft bij ons in herinnering door de prachtige Vorkstaartplevieren en de Sporenkievit. Het Dadiawoud herbergt de grootste populatie Monniksgieren van Europa. U bent van harte welkom.

Vogelaars aan het Kerkinimeer. (foto Ben Akkermans)

22 december Zaterdag

Onderwerp	Klimaatwandeling Oosterwijkse bossen
Tijd	9.00 - 13.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Aldi, Spoordijk / Doornbossestraat, Tilburg.
Contact	Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ swesel287@gmail.com)
Omschrijving	Na deze droge en hete zomer is het iets meer gaan regenen. De vergeelde graslanden en verschrompelde blaadjes aan bomen laten zien dat de natuur snakt naar water. Hoe groot is de schade die de droogte aan de natuur heeft aangericht? En is dat nog wel te herstellen? Vooral de 'onderste etage' van het bos en andere natuurgebieden is doodgegaan door de droogte. De heide wortelt ondiep en heeft dus niet genoeg water kunnen krijgen. Ook de lijsterbessen hebben het heel slecht. De eiken en beuken hebben eind augustus hun vruchten al laten vallen om daar niet te veel water aan te verspillen. Dat is heel vroeg want normaal is dat pas in oktober. Doordat de eikels en beukenootjes niet voldoende konden groeien, zijn ze ook heel klein. Is er dan wel voldoende voedsel voor verschillende dieren? Aan de hand van een wandeling door de Oosterwijkse bossen en vennen gaan we kijken wat de droogte en hitte van deze zomer voor gevolgen heeft gehad in dit gebied.

1 januari.....

Onderwerp	Een nieuw jaar vol met nieuwe activiteiten barst los!
-----------	--

6 januari Zondag

Onderwerp	Midwinterwandeling langs de Mark en door de Kogelvanger
Tijd	10.00 - 16.00 uur
Locatie/Vertrek	Parkeerplaats Spar, Burgemeester van de Mortelplein, Tilburg.
Contact	Stella Wesel (☎ 06-27055446 of ✉ swesel287@gmail.com)
Omschrijving	We starten met een kopje koffie bij café de Kogelvanger. Vandaaruit start onze wandeling die door de Kogelvanger en langs de Mark loopt. De Kogelvanger is een natuurgebied dat onderdeel uitmaakt van het Bredase Mastbos. Voor de hoge wal, die vroeger diende als Kogelvanger van het militair oefenterrein, ligt een Houtvijver. Deze vijver wordt gebruikt voor het 'inwateren' van boomstammen. Door het 'wateren' trekt het hout niet krom en kunnen insecten de stam niet aantasten. De Mark is een beek die door de provincies Antwerpen (België) en Noord-Brabant (Nederland) stroomt. Eind jaren zestig van de vorige eeuw is de Mark, om wateroverlast te voorkomen, gekanaliseerd. Sinds 2004 heeft de beek voor een deel haar meanderende loop terug. Plaatselijk slijt de kracht van het stromende water steile oevers uit waar IJsvogels en Oeverzwaluwen kunnen broeden.

De Roodborsttapuit in het Noorderbos

Serie: Het Noorderbos en de Vogels 2003-2017

Ad Kolen

Een serie artikelen naar aanleiding van 15 jaar 'vogelen' in het Noorderbos bij Tilburg. Deze keer gaat het specifiek over de Roodborsttapuit.

"Ut Tèèrpötje"

Saxicola torquata is in oudere vogelboeken de wetenschappelijke naam van de Roodborsttapuit, behorende tot de familie van de lijsters (Turdidae). Ook in het geheugen van vele vogelaars staat die naam nog geprent. Sinds enkele jaren is de soort ten gevolge van DNA-onderzoek opnieuw ingedeeld. De Roodborsttapuit heet voortaan *Saxicola rubicola* en behoort, met zijn naaste verwant het paapje, tot de familie van de vliegenvangers (Muscicapidae). De Roodborsttapuit is in de omgeving van Tilburg van oudsher erg bekend. Er is zelfs een plaatselijke naam voor: 'ut tèèrpötje'. Tèèr (teer) naar de overwegend zwarte kleur van het mannetje. De Vogelwerkgroep van de KNNV-Tilburg heeft de naam van dit prachtige vogeltje gekoppeld aan haar nieuwsbrief. De naam "Ut Tèèrpötje" prijkt sinds 1990 op de kop van de nieuwsbrief, naar het idee van Henk Moller Pillot, de nestor van de Vogelwerkgroep.

Lichte vleugelstrepen

De Roodborsttapuit is een bonte, kleurrijke verschijning, iets kleiner dan de vink (12,5 cm). De kop en de keel van het mannetje zijn zwart met wit in de zijhals. De bovenzijde is vrijwel geheel zwart met roestbruine randen aan de veren en een smalle witte vleugelstreep. De borst en de flanken zijn warm roestkleurig, de buik is licht roomkleurig tot vuilwit met een witte stuit. Vrouwtjes en juveniele Roodborsttapuiten lijken veel op elkaar. Ze hebben bruine, gestreepte bovendelen met wit in de hals en ook een lichte vleugelstreep. De Roodborsttapuit vliegt met snelle vleugelslagen in een onregelmatige, golvende vlucht. Hij zit vaak op een verheven plaats. Een vertrouwd beeld vormt de Roodborsttapuit, schokkend met vleugels en staart op de top van een plantenstengel. Zijn geluid is erg typisch en niet zo hard. Toch is het een luidruchtige vogel, vooral in familieverband. Het mannetje zingt vaak dansend in de vlucht met onregelmatige, zich snel herhalende tonen. Hij is vooral een insecteneter. Kevers, slakjes, wormen, spinnen en soms ook zaadjes staan op het menu.

Roodborsttapuit (foto Henk Spijkers)

**Overwinteren
of
wegtrekken**

Roodborsttapuiten op trek gaan meestal niet erg ver weg. Ze overwinteren op het Iberische Schiereiland, in Marokko en Algerije en voor een deel mogelijk ook in Frankrijk en België. Een klein deel van de Nederlandse populatie overwintert in eigen land, vaak nabij hun broedgebied. In het Noorderbos is dat verschijnsel niet echt vastgesteld. Er zijn alleen wat losse winterwaarnemingen in januari en februari. In de gebieden van de voormalige TWM ten westen van Tilburg overwinteren ze wel. Daar verblijft een paartje bijna jaarlijks de gehele winter. Het terrein is waarschijnlijk een erg goede biotoop voor de Roodborsttapuit. In de Dongevallei, nog meer westelijk van het centrum van de stad, trekken alle Roodborsttapuiten in de winter naar het zuiden.

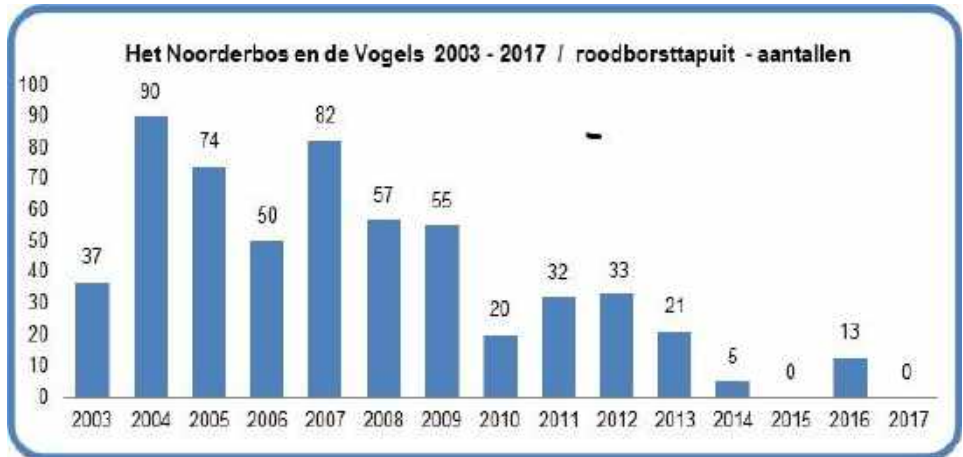
Pionier

De Roodborsttapuit leeft zowel in open boerenland met greppels en ruige wegbermen als in natuurgebieden en braakliggende terreinen. De aantallen en de verspreiding namen vanaf ongeveer 1975 sterk af, vooral in het boerenland. De soort verdwijnt zelfs in bepaalde regio's. Het steeds meer in cultuur brengen van grote oppervlaktes land heeft de achteruitgang van deze soort veroorzaakt, ook in de rest van Europa. Sinds ongeveer 1990 volgt een snel en onverwacht herstel, dat nog steeds aanhoudt (bron: sovon.nl). De Roodborsttapuit staat de laatste decennia bekend als pionier in snel verruigende gebieden. Meestal zijn dat omgevingen waar aan natuurontwikkeling gedaan wordt of nieuw aangelegde gebieden zoals het Noorderbos.

Veel jongen gezien

Direct na de aanleg heeft de Roodborsttapuit het Noorderbos bevolkt (zie figuur 1). In het eerste teljaar 2003 was er direct sprake van broedgevallen (zie figuur 3) en werden er jonge vogels gezien.

Nagenoeg alle jaren dat er territoria werden vastgesteld, waren er ook vliegvlugge jonge Roodborsttapuiten, vaak van meerdere paren. Aanvankelijk waren de aantallen aanwezige vogels en vastgestelde territoria erg onregelmatig.

Figuur 1 Roodborsttapuit aantallen

Hoge of lage aanwezige aantallen vogels liepen vaak niet synchroon met de aantallen vastgestelde territoria. Dat wijst op tijdelijk verblijvende, solitaire vogels en ook wel paren, die later doortrekken. In verband daarmee zijn de eisen voor 'geldige waarnemingen' (BMP-Sovon) van deze soort streng tot begin april, waarna ze wat versoepelen.

Figuur 2 Roodborsttapuit per maand

De meeste Roodborsttapuiten worden in het Noorderbos van maart tot en met september (zie figuur 2) waargenomen. De piek ligt vanaf mei, als de vogels broeden, tot in juli. Dat is ook de periode dat de jonge vogels in beeld komen. Overwinterende Roodborsttapuiten zijn niet vastgesteld in het Noorderbos. Wel zijn er enkele winterwaarnemingen in januari 2006, in februari 2005 en in 2007. In het late najaar werden er eenmaal drie in oktober en eenmaal twee in november gezien.

Figuur 3 Roodborsttapuit territoria

Succes en ondergang

Roodborsttapuiten zijn succesvol in Nederland, de soort doet het goed! Dat is ook zo in het Noorderbos en is zichtbaar op de figuren 1 en 3. Was, moet ik eigenlijk zeggen, omdat langzaam maar zeker de Roodborsttapuiten uit het Noorderbos aan het verdwijnen zijn.

Sinds 2013 zijn de aantallen waargenomen Roodborsttapuiten en de vastgestelde territoria sterk afgenomen en gedaald tot nul momenteel. Het succes van het een, is de ondergang van het ander. De toenemende begroeiingen in het Noorderbos maken het gebied ongeschikt voor Roodborsttapuiten. Enige hoop biedt het sinds 2017 uitgevoerde beheer. Er wordt nu voor het eerst gesnoeid en gedund, ook de graslanden worden weer jaarlijks gemaaid. Mogelijk ontstaat er ergens wel een plekje geschikt voor een paartje Roodborsttapuiten.

Reacties

Reacties en vragen via de redactie of ✉ adkolen@kpnmail.nl
 Kijk eens voor meer vogelervaringen en andere natuurbelevissen op mijn weblog vogelsenzo: 🌐 <http://vogelsenzo.blogspot.com>

Enorme diversiteit aan planten in de stad

Loes van Gorp

Warme zomer

Deze zomer is het nogal droog geweest, het wilde nauwelijks regenen. Vooral het gras en allerlei andere planten hadden het zwaar te verduren. Ook zelf had ik last van de warmte en ik zocht liever de schaduw op dan dat ik in mijn stadstuin ging zitten. Ik ben in de avonduren wat gaan rondwandelen en kijken wat er dan nog wél groeide en bloeide in mijn Tilburgse wijk. Het waren heel verrassende tochtjes, waarop ik zeer veel planten tegenkwam, waar de gemiddelde natuurliefhebber zelfs nog nooit van heeft gehoord.

Urbane soorten

In de vorige Oude Ley schreef ik een stukje over Hondspeterselie, een schermbloemige plant. Ik hoopte deze 1- tot 2-jarige plant opnieuw aan te treffen, maar helaas ontbrak hij. Veel andere soorten maken dit weer goed. In een gangpad achter de huizen trekt Geel nagelkruid mijn aandacht. Deze plant kun je in de stad zien. Zijn wetenschappelijke naam *Geum urbanum* verwijst ook naar de stad: *urbanum* = stad. In de buurt staat nog een plant met gele bloemen. Deze behoort tot de Nachtschadefamilie. Degenen die een moestuin hebben, zullen snel zien dat het Tomaat is. Op het schoolplein van de Hasselt en langs de Goirkestraat

zie ik deze ook in bloei staan. En in hetzelfde steegje vind ik ook het Harig wilgenroosje met magentakleurige kroonbladeren, waaruit vier witte stempellobben steken. Deze plant houdt van vochtige en voedselrijke omstandigheden en bloeit nu. Heel opvallend dus hier.

Harig wilgenroosje (foto Loes van Gorp)

De Hasselt

Bij een 2^e avondwandeling tref ik tegenover mijn huis direct de Bleekgele droogbloem aan. Deze composiet bloeide ooit in mijn tuin en tref ik nu overal in de wijk aan. Via de Van Hogendorpstraat wandel ik langs een Muurleeuwenbek. Ik passeer de Muurvarens die onder een goot en op de zijgevel van een woonhuis groeien en ga richting Hasseltstraat. Voor ik daar ben, zie ik de Gevlamde fijnstraal in knop staan; enkele bloemhoofdjes zijn al voorzien van vruchtpluis met daaraan de gevormde zaden. Voor Wijkcentrum de Poorten ben ik verrast om het Klein fakkelgras te zien en iets verderop, voor een kookschool, tref ik nog een leuke grassoort aan. Deze soort blijkt Kransgras te zijn, eveneens een ingevoerde mediterrane containerplant. Ik ben benieuwd hoe deze soorten in mijn woonwijk terecht zijn gekomen.

Enthousiasme stijgt

Het wandelen in de stad levert leuke waarnemingen op en ik besluit om nog wat te verkennen. Vanaf een balkonnetje aan de Lambert de Wijsstraat kijkt een bewoonster naar beneden. Ik bewonder daar een plant op de hoek van haar woning en kan haar vertellen dat het Klein glaskruid is. In de Goirkestraat passeer ik wat Bezemkruid. De eerste waarneming van deze plant in Nederland werd in 1939 in Tilburg gedaan, al weer bijna 80 jaar geleden. Op het terrein van de Pont tref ik allereerst Hertshoornweegbree aan. Deze zoutminnende plant zie je langs wegen waar 's winters zout gestrooid wordt. Tussen de bestrating zie ik drie kleine plantjes van Kaal breukkruid. Deze soort zag ik voor het eerst in mei in de Eifel. In Nederland komt dit plantje met name in het rivierengebied en in Limburg voor op plaatsen met grind en bij spoorwegen. In het dorre gras bloeien, heel opvallend, de paarse bloemen van Luzerne met hun sikkelvormige vruchten. Deze plant, wereldwijd verbouwd als veevoer, kan bij tijdelijke droogte overleven vanwege een diep en krachtig ontwikkeld wortelsysteem dat zich tot 4,5 meter kan uitstrekken. Ik loop het terrein van de Pont af en zie dan een grote hoeveelheid Rode schijnspurrie, de plantjes zijn uitgebloeid en verdroogd, maar ik kan nu de zaden verzamelen. Iets verderop bij een boomspiegel staat Kleine varkenskers met zijn typische onaangename geur. Als je er een stukje van afplukt en daaraan ruikt, herken je deze plant direct en gooi je hem zeer waarschijnlijk, nog even aan de naam denkend, snel weg. Verderop is de verwilderde tuinplant Zilverchildzaad met zijn kleine witte bloemen weer een lust voor het oog. Het plantje komt op rotsachtige en zandige plaatsen aan de Middellandse zee kust voor. Ook de wetenschappelijke naam van deze plant, *Lobularia maritima*, verwijst naar het zeemilieu waar hij oorspronkelijk voorkomt (*maritime* = zee). In de Pironstraat kom ik langs de huizen Kransmuur tegen, eveneens uit het Middellandse zeegebied gekomen. Dit plantje heeft ook een voorkeur voor stenige plaatsen. Als ik huiswaarts wandel kom ik tot mijn verrassing toch nog een schermbloemige plant tegen. Het is Heggendoornzaad met zijn prachtige witte bloeiwijze en stekelige vruchten. Door mijn zomeravondwandelingen werd wel duidelijk hoe groot de diversiteit aan allerlei plantensoorten in een gewone Tilburgse wijk is. Een aanrader voor iedereen om ook in je eigen buurt eens goed rond te snuffelen.

Bloemen Heggendoornzaad (foto Loes van Gorp)

Ruige vruchten van het Heggendoornzaad (foto Loes van Gorp)

Puzzel

Wil je je ook verdiepen in de 20 soorten die ik tijdens mijn wandelingen heb gezien, vul dan de puzzel in. Ken jij de familie van deze planten? Zijn ze inheems of zijn het exoten? En waar komen ze oorspronkelijk vandaan als ze niet wild zijn in onze streken? Op de website van de KNNV-Tilburg kun je onder de Plantenwerkgroep de volledig ingevulde tabel vinden. **Zie volgende pagina**

Puzzel (tot welke families behoren de planten en zijn ze in- of uitheems) Vul in:

	Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Familie	Inheems	Oorspronkelijk uit
1	<i>Aethusa cynapium</i>	Hondspeterselle			
2	<i>Geum urbanum</i>	Geel nagelkruid			
3	<i>Solanum lycopersicum</i>	Tomaat			
4	<i>Epiobium hirsutum</i>	Harig wilgentroosje			
5	<i>Gnaphalium luteocalbum</i>	Bleekgele droogbloem			
6	<i>Cymbalaria muralis</i>	Muurleeuwenbek			
7	<i>Asplenium ruta-muraria</i>	Muurvaren			
8	<i>Conyza bonariensis</i>	Gevlamde fijnstraal			
9	<i>Rostraria cristata</i>	Klein fakkelgras			
10	<i>Polygonum vitidis</i>	Kransgras			
11	<i>Panetaria judaica</i>	Klein glaskruid			
12	<i>Senecio inaequidens</i>	Bezemkruidskruid			
13	<i>Plantago coronopus</i>	Hertschoornweegbree			
14	<i>Hemaria glabra</i>	Kaal breukkruid			
15	<i>Medicago sativa</i>	Luzerne			
16	<i>Spergularia rubra</i>	Rode schijnspurrie			
17	<i>Coronopus didymus</i>	Kleine varkenskers			
18	<i>Lobularia maritima</i>	Zilverchildzaad			
19	<i>Polycarpon tetraphyllum</i>	Kransmuur			
20	<i>Tarilis japonica</i>	Heggendoornzaad			

Zomermaaien

op de Regte Heide

Berry Staps

Plaggen

Al ruim 30 jaar is de plaggroep actief op de Regte Heide in Goirle. In de beginjaren lag de nadruk van de werkzaamheden voornamelijk op het plaggen van de vergraste heide. Het resultaat van het noeste werk was al snel zichtbaar. Het Pijpenstrootje maakte plaats voor de Dop- en Struikheide. Aangemoedigd door dit snelle resultaat werd de plagschop enthousiast ingezet. Het areaal Pijpenstrootje werd gestaag omgezet in Struik- en Dopheide. In de loop van de jaren bleek dat de heide wel terugkeert, maar dat het biotoop van de heide wel 30 jaar nodig heeft om te herstellen. We besluiten om 'het plaggen' nog eens kritisch te evalueren. Ook onderzoeksbureau 'Stichting Bargerveen' is kritischer t.o.v. plaggen. Door het plaggen wordt de vergraste bovenlaag tot op de minerale ondergrond verwijderd. Automatisch worden daarmee ook de mineralen uit de bovenlaag verwijderd. De vrijgekomen bodem wordt daardoor direct blootgesteld aan de invloed van de zure depositie. Deze zure stoffen versterken de uitspoeling van de mineralen en verhogen de kans op vorming van het giftige aluminium in de bodem. De Struik- en Dopheide zijn bestand tegen deze omstandigheden. De ander planten uit het natte of droge heidebiotoop kunnen deze omstandigheden minder waarderen. De conclusie van de evaluatie over de effecten van het plaggen is duidelijk. We gaan alleen plaggen als het niet anders kan. De beheerswerken bestaan nu voornamelijk uit harken, maaien, en chopperen.

Zomermaaien

Enkele jaren geleden hebben we een paar experimentele projecten opgezet om te kijken of we het plaggen kunnen vervangen. Een daarvan is 'zomermaaien'. Het idee hierachter is het uitmijnen van Pijpenstrootje zonder de bovenlaag te verwijderen. Deze wijze van maaien lijkt op een soort van jaarlijkse begrazing. Met een gescheperde kudde werd vroeger over de heide getrokken. De schapen vreten liever de groene loten van het Pijpenstrootje dan de harde heide. Als de kudde voort blijft gaan worden de Pijpenstrootje pollen afgevreten en de heide niet. Wij bootsen dat na, maar dan zonder schapen, door het Pijpenstrootje te maaien en de heide te laten staan. Het maaien van het Pijpenstrootje in de winter is eigenlijk niet zo effectief. De plant heeft alle energie opgeslagen in de wortels en bij het (winter)maaien worden alleen de afgestorven plantenresten verwijderd. Het effect daarvan is beperkt. Door de plant te maaien wanneer hij het meest vitaal is, kan de energie niet meer opgeslagen worden en zal ze eerder verzwakken. Dat moment is vlak voordat het zaad rijp is. En dat is hartje zomer. Hieruit is de benaming 'zomermaaien' ontstaan. Er is ook een verband te leggen met het begrazen van de heide met schapen.

Jan maait het Pijpenstrootje rond de insectenkuil (foto Berry Staps)

Mankracht

Normaal voeren wij de werkzaamheden uit op pure mankracht. Schop, hark, vlagzeis. De energie die je nodig hebt voor het maaien van Pijpenstrootje kun je een beetje vergelijken met het scheuren van papier. Als je één krantenpagina wilt doorscheuren is dat een makkie. Maar als je de zaterdageditie van een goede krant in één keer wil doorscheuren heb je een uitdaging te pakken. Nou is het maaien van een flinke pol Pijpenstrootje in de winter een leuke klus om warm van te worden. Als je dat moet doen hartje zomer met een temperatuur van 25 graden op een super vitale plant, dan is dat een 'mission impossible'. Voor deze activiteit maken we dan ook een uitzondering op het handmatig uitvoeren van de werkzaamheden. Op deze dag knettert het geluid van de bosmaaier. Geen mooi geluid maar het is voor ons de enige manier om deze klus uit te voeren. Als de knetterende bosmaaiers het zwijgen wordt opgelegd, roept het zomermaaien ook een nostalgisch beeld op van een warme dag in de hooitijd. De maaier heeft het gemaaide gras op een zwad gelegd en de hooiers verzamelen het maaisel en leggen het op maaiselhopen. Deze hopen worden op plekken gelegd die opgewarmd kunnen worden door de zon. Een mooi bijkomen effect is dat de grashopen schuil- en broedplaats bieden voor allerlei insecten, kikkers, hagedissen en zoogdieren.

Hooi tijd. Pieter en Jos leggen het maaisel op hopen (foto Berry Staps)

Jos legt het maaisel op broedhopen (foto Berry Staps)

Resultaat

Bij het starten van het zomermaaien was een snel resultaat niet te verwachten. Maar we zien, na een aantal jaren consequent zomermaaien, de vitaliteit van het Pijpenstrootje aanzienlijk verminderen. Er ontstaat steeds meer ruimte tussen de pollen Pijpenstrootje waardoor het licht ook de bodem kan bereiken. De proefstrook waar het zomermaaien experiment wordt uitgevoerd is ongeveer 6 meter breed. De heide 'kruipt' langzaam maar zeker vanuit het lagere gedeelte 'omhoog'. Op een enkele plek is het Pijpenstrootje al 3 meter teruggedrongen. Dat is een mooi resultaat. Het is nu wachten op Stekelbrem en Klokjesgentiaan.

Hier is het al gelukt om de blauwe Klokjesgentiaan terug te krijgen (foto Berry Staps)

Zwavelzwam

trotseert droogte

Ad Kolen

Gele zwam

De Zwavelzwam (*Laetiporus sulphureus*) is met zijn helder gele tot oranje kleur een opvallende verschijning en is gewoonlijk al van verre zichtbaar. Fietsend door de Loonse en Drunense Duinen op donderdag 12 juli 2018 viel de zwam me dan ook direct op. Oplichtende segmenten op de afgezaagde stronk van een, waarschijnlijk, Amerikaanse eik, trokken mijn aandacht. Op deze plek aan de Waalwijksebaan tussen Loon op Zand en Kaatsheuvel komt de Zwavelzwam vaker voor. Naast de naaldbomen staan er ook veel inlandse en Amerikaanse eiken. Het moment is echter wel heel verassend. De aanhoudende hoge temperaturen en het ontbreken van enige neerslag heeft een enorme invloed op het landschap. Zowel de agrarische sector als de plaatselijke flora en fauna lijden er enorm onder. Vogels trekken weg, planten verdrogen, vlinders vliegen niet meer en paddenstoelen zijn er al helemaal niet. Dan zijn de uit verschillende scheuren van de rottende boomstronk ontlukende Zwavelzwammen een klein wonder. Het frisse geel aan de randen van de lobben vertoont in het midden witte vlakken, de kern is oranje, om in te bijten!

Ontlukende Zwavelzwammen op 12 juli '18 (foto Ad Kolen)

Smakelijk

Verse Zwavelzwammen zien er gewoon smakelijk uit. Vooral als ze wat verder uitgegroeid zijn. Soms ligt er wat poeder over en hangen er druppels aan. Sommige exemplaren in mijn foto-archief lijken op wafels met smeltende suiker. Zwavelzwammen staan in Nederland te boek als onbetrouwbare consumptiepaddestoelen. Bij sommigen veroorzaken ze allergische reacties, vooral jonge zwavelzwammen kunnen bepaalde alkaloiden bevatten. In vele andere landen neemt men het risico voor lief en wordt de soort veel gegeten. In Engeland bijvoorbeeld zijn Zwavelzwammen gewaardeerde consumptiepaddestoelen. Ze kregen daar dan ook de bijnaam 'chicken of the woods'. Die bijnaam refereert naar de overeenkomst in smaak en draderige structuur van kippenvlees. Het is een mogelijke vervanger in vegetarische recepten. In Nederland komt slechts één soort Zwavelzwam voor, wereldwijd worden twaalf soorten onderscheiden.

Weldadig en fris

Ger Bogaers bracht me op het idee de zwammen verder te volgen. Hij merkte op dat ze vocht uit het nog resterende wortelstelsel van de stronk haalden. Zou dat voldoende zijn om ze verder tot wasdom te laten komen! Veel is daarover niet te vinden op internet en in boeken.

Een bericht uit 2016, ook een erg warme zomer, vermeldt dat er nog wel Zwavelzwammen en Reuzenzwammen verschijnen hier en daar. Op vrijdag 20 juli 2018 zag ik kans nog een keer langs de bewuste plek te rijden. Ik was erg benieuwd! Vanaf het fietspad was al te zien dat het wel goed zat. De frisse beginselen waren uitgegroeid tot een toef van bijna een halve meter doorsnede. De vele lobben, in lagen boven elkaar, waren aan de randen geel maar vertoonden verder veel oranje tinten. Het geheel zag er weldadig en fris uit. Anders dan je bij deze hoge temperaturen en het uitblijven van regen zou verwachten. De groeiplaats is een beetje open maar dicht omringd door bomen, af en toe valt er een weinig zon op.

Op hout

De vruchtlichamen van Zwavelzwammen zijn 10-50 cm breed, zonder steel, zijdelings aangehecht, dik, sappig, vlezig en aan de randen bochtig. Ze vormen recht boven elkaar zittende kolonies. De vruchtlichamen vergroeien met elkaar. Aan de bovenzijde van levende vruchtlichamen worden soms druppels van een kleurloze vloeistof afgescheiden. De oorspronkelijke kleur verbleekt bij ouderdom en uitdroging tot bijna aan wit toe. De buisjes (aan de onderzijde) zijn kort, zwavelgeel, met kleine ronde poriën. Het vlees van verse vruchtlichamen is bijna wit, zeer mals tot bros. De verse exemplaren hebben een zurige smaak en een krachtige aromatische geur. Het sporenstof is gelig. De vruchtlichamen zijn eenjarig en verschijnen van mei tot september op levende bomen, slechts zelden op afgestorven stammen. Ze groeien gewoonlijk snel op na een regenbui. De Zwavelzwammen groeien vooral op eiken, wilgen en populieren. In hun kernhout veroorzaakt de zwamvlok een intensieve rot. Het aangetaste hout verkleurt rood en valt korrelig uiteen. Heel zelden groeit de soort ook op naaldhout, bijvoorbeeld op sparren en lariksen.

Meer Zwavelzwammen

Na ruim anderhalve week, op dinsdag 31 juli 2018, ben ik nog eens gaan kijken, nieuwsgieriger dan ooit. De grote toef had niet in omvang ingeboet en zag er nog redelijk uit. Het geel en oranje waren meer bruin geworden. Deze verzameling Zwavelzwammen was wel over zijn top. De hoge temperaturen hadden de groei versneld. Droogte heeft tot zo ver nauwelijks zichtbare parten gespeeld. Eerder door mij waargenomen exemplaren, bij droogte en hoge temperaturen, hadden alle kleur verloren en waren bleek geworden. Dat Zwavelzwammen ondanks deze voortdurende extreme omstandigheden blijven floreren, blijkt op de terugweg. Bij het Witte kasteel bij Loon op Zand en ook bij de Kommer wat verderop vind ik frisse, juist uitgelopen Zwavelzwammen. En ook een holte aan de voet van een van de oude eiken aan de Bredaseweg in Tilburg bood een groeiplaats aan een prachtig exemplaar.

Reacties: ✉ adkolen@kpnmail.nl

Mooi uitgegroeide Zwavelzwammen op 20 juli '18 (foto Ad Kolen)

Natuurmuseum Brabant activiteiten 4^e kwartaal 2018 Spoorlaan 434, Tilburg

Datum	Activiteiten
9 oktober	lezing Uilen / Thijs Caspers
13-28 oktober	Museumkidsweek
13 november	lezing De zon, zegen of vloek? / Ton Spaninks
11 december	lezing Invasieve exoten / Wilfred Reinhold

De nieuwe lezingenflyer!

Dinsdag 9 oktober start het nieuwe lezingenseizoen. Thijs Caspers trapt af met een lezing over *De symboliek van uilen*, met als subtitel: *of de onderdrukte vrouwelijke kant van onze cultuur*. Dat maakt alvast nieuwsgierig!

Maar ook de rest van de onderwerpen is de moeite waard: kunstmanen, invasieve exoten, een zoektocht naar nieuwe duurzame energiebronnen, een kennismaking met de familie Das, is de zon een zegen of een vloek? De nieuwe flyer staat op de website van het museum en is op diverse publiekspunten verkrijgbaar. Nog altijd volgens het succesvolle concept: elke tweede dinsdag van oktober tot maart, aanvang 20.00 uur, toegang gratis.

Uilen spreken tot de verbeelding

Verbouwing trappenhal

In de hitte van de zomervakantie werd de trappenhal in het museum ingericht met de presentatie “Natuur binnen & buiten”, samengesteld door het museum en de partners Brabants Landschap en Kempen Landschap. Onder het motto “Ontdek je eigen omgeving” vinden bezoekers hier de mooiste plekjes van Noord-Brabant en De Kempen (België). Tips van die landschappen kunnen naar het thuisadres gemaild worden. Er staat een aantal fraaie bewoners van de landschappen, en er is een ereplaats voor Vossenstreken. Deze wandelapp, die de drie partners gezamenlijk ontwikkelden, heeft in de presentatie een tof spel gekregen. Ontdek binnen wat je buiten kunt doen!

Afscheid Frans Ellenbroek

Sinds half augustus is Fiona Zachariasse het nieuwe gezicht van Natuurmuseum Brabant. Ze volgt Frans Ellenbroek op, die sinds oktober 1979 de koers van het museum bepaalde. Op vrijdag 31 augustus hebben honderden mensen afscheid genomen van Frans, en teruggekeken op veertig jaar ontwikkelingen in de natuurwetenschap, natuurbescherming en musea. Dat leverde een mooie middag op, met een mini-symposium waarin de waarde van natuurhistorische musea centraal stond. Het stof is eraf, ze doen ertoe! Ooit waren het “bunkers vol natuurschatten en diorama’s, waar je zacht moet praten en als kind niet mag laten merken dat je er bent”. Dankzij specialisaties, experimenteerdrang, de actualiteit en retrospectie heeft er een forse ommezwaai plaatsgevonden. Het zijn innovatieve musea geworden, sterker op zoek naar inhoud en informatieoverdracht dan andere musea. Er is veel samenwerking en biodiversiteit is hot. Tegelijkertijd staan ze ook onder druk en zijn er al twee natuurhistorische musea verdwenen, hetgeen zorgwekkend is. Natuurmuseum Brabant heeft onder Frans, volgens de sprekers Jelle Reumer, Jan Baan en Carla Keijzer, altijd een eigen lijn bepaald. De sterke focus op educatie, samenwerking met de Landschappen en de SNNC en de eigenzinnige, soms tegendraadse keuzes hebben het tot een museum met een voortrekkersrol in Brabant gemaakt. Om het feest compleet te maken, kreeg Frans uit handen van de Tilburgse burgemeester Theo Weterings de Zilveren Legpenning voor zijn verdienste voor de stad. En daarna verscheen als verrassing ook nog Wim van de Donk, Commissaris van de Koning in Noord-Brabant, om Frans de Hertog Jan te overhandigen: een onderscheiding voor grote inzet voor Brabant. Het ga je goed Frans, bedankt voor alles!

Frans Ellenbroek ontvangt van Wim van de Donk de Hertog Jan (foto Natuurmuseum Brabant)

Rob Vereijken

Bollen in de heggen

Monique Beljaars was in juli op vakantie in Luxemburg. Al wandelend door het mooie landschap, zag ze ook veel heggetjes langs de weiden. In de heggen groeiden een soort bollen aan de struiken. Zij wil graag weten wie of wat er zorgt voor deze speciale groeivorm.

Bol aan heg (foto Monique Beljaars)

Bollen in heg (foto Monique Beljaars)

Vreemde worm

In de vorige aflevering stond de vraag van Ingrid Hazen over een heel dunne worm die op haar terras rondkroop. Helaas heeft dit geen antwoord opgeleverd.

Vreemde worm (foto Ingrid Hazen)

Oude reacties en nieuwe vragen

Weet u meer over de bollen die Monique Beljaars ontdekte of heeft u informatie over de nog open staande onderwerpen, zoals de vreemde worm of de eerdere vraag over de Ooievaars in onze regio? Uw reacties blijven van harte welkom. Mocht je de eerdere nummers van de Oude Ley niet meer in huis hebben, dan zijn ze altijd nog terug te lezen via de website van onze afdeling. Dat is dus geen reden meer om niet te reageren. Antwoorden en natuurlijk ook nieuwe vragen of onbekende waarnemingen blijven van harte welkom. Berichten naar Rob Vereijken: ☎013-5438841/06-83125218 of: ✉rob.vereijken@planet.nl
Reacties tot 18 november 2018 kunnen in de volgende aflevering verwerkt worden.

Wandelprogramma IVN-afdeling Tilburg

Uitnodiging

IVN afdeling Tilburg nodigt alle KNNV-leden uit om een keer mee te doen met één van haar activiteiten. Hieronder staat het wandelprogramma voor het 4e kwartaal van 2018. Dit zijn openbare wandelingen. Indien een wandeling wegens omstandigheden niet door kan gaan dan wordt dat tijdig aangegeven in de digitale nieuwsbrief van de IVN afdeling Tilburg. Hoe u zich kunt aanmelden voor de digitale nieuwsbrief vindt u op onze site www.ivntilburg.nl. Voor meer info [✉natuurgidsen@ivntilburg.nl](mailto:natuurgidsen@ivntilburg.nl)

Zondag 30 sept **Paddenstoelen in Gorp de Leij**

Het kleine landgoed Gorp De Leij met het gelijknamig laantje staat garant voor een grote verscheidenheid aan paddenstoelen en zwammen in een prachtige herfstomgeving

Tijd 10.00 - 12.00 uur

Vertrekpunt Parkeerterrein hoek Gorps Baantje, Gorp aan de Leij

Zondag 28 okt **Wandeling De Kaaistoep**

Maak gebruik van deze unieke kans de Kaaistoep te bezoeken! Er wordt gewandeld in het deel dat normaal niet toegankelijk is voor het publiek. Op de route is er veel begroeiing.

Tijd 10.00 - 12.00 uur

Vertrekpunt Slagboom Oude Rielsebaan / Keistoep

Zondag 25 nov **Gorp en Rovert**

Landgoed Gorp en Rovert is een uitgestrekt landgoed (1200 ha) met oude loof-, naald- en gemengde bossen, cultuurgronden, heide, vennen en over een lengte van vijf kilometer een nog volop meanderende Rovertse Leij met enkele afgesneden oude meanders.

Tijd 10.00 - 12.00 uur

Vertrekpunt Parkeerterrein hoek Gorps Baantje, Gorp aan de Leij

Secretariaat KNNV-afd. Tilburg
Veldhovenring 27
5041 BA Tilburg

